

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 331.101.262:001.11 (045)

Волошина С. В.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

КОМПОЗИЦІЙНА ПОБУДОВА ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»

UDC 331.101.262:001.11 (045)

Voloshyna S. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Krivyi Rih, Ukraine,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

COMPOSITE CONSTRUCTION OF THE CONCEPT «HUMAN CAPITAL»

Мета. Мета статті полягає у системному конструюванні поняття «людський капітал» за сутнісними ознаками.

Методи. Стаття підготовлена із застосуванням загальних і спеціальних методів наукового дослідження економічних процесів, зокрема історичного, системного, ресурсного, інвестиційного, доходного підходів, методів термінологічного аналізу, порівняння, групування, деталізації, узагальнення, типологізації тощо.

Результати. Охарактеризовані основні підходи до розуміння людського капіталу (історичний, системний, доходний, ресурсний, інвестиційний). Встановлені відмінності у понятті «людський капітал» за різними підходами, що мають принциповий характер. Визначено завдання та придатність цих підходів для теоретичного дослідження. На основі поєднання переваг основних підходів та надання пріоритету системному підходу з використанням контент-аналізу встановлено існування основних типів конструкцій визначення поняття «людський капітал» (форма людської життєдіяльності; запас продуктивних здібностей людини; сукупність якостей, властивостей і продуктивних здібностей людини; відносини між людьми; економічна категорія; соціально-економічна категорія). З використанням результатів типологізації розроблено нову композицію побудови поняття «людський капітал». В її основі лежить конструкція соціально-економічної категорії, в якій поняття «людський капітал» доведено до логічної завершеності на основі людиноцентричного підходу і відповідності програмним документам ООН щодо глобальної концепції людського розвитку. Удосконалено визначення поняття «людський капітал», в якому знайшли відображення основні сутнісні ознаки (об'єкти, засоби впливу, прямий результат, кінцева мета).

Ключові слова: людський капітал, наукові підходи, типологізація, контент-аналіз, сутнісні ознаки, типи конструкцій, композиція поняття, соціально-економічна категорія.

Постановка проблеми. Прагнення світової спільноти до забезпечення добробуту людства актуалізувало питання відтворення людського капіталу, який виступає економічною базою людського розвитку. Про це свідчить низка прийнятих міжнародних і вітчизняних правових актів, якими визнана провідна роль людини у суспільних процесах, а сама людина — справжнім багатством. Так, Програмою розвитку ООН «Праця задля людського розвитку» (2015 р.) відзначена роль праці як джерела доходів і засобів для існування у забезпеченні людського розвитку і наголошено на важливості примноження здоров'я, знань і навичок людей задля розвитку людського капіталу.

Об'єднання світової спільноти у вирішенні питань людського розвитку свідчить про глобальність проблем, що виникають в даній площині, і необхідність їх розв'язання спільними зусиллями науковців і практиків.

Нагальність подолання проблем відтворення людського капіталу в Україні підтверджується існуючими негативними тенденціями у розвитку освіти і спеціальної підготовки, мотивації працівників до високопродуктивної праці, професійної безпеки та охорони здоров'я, мобільності тощо. Про це свідчить нестача висококваліфікованих працівників на виробництві, значна періодичність професійного навчання, низька заробітна плата на вітчизняних підприємствах у порівнянні з об'єктивним рівнем витрат на відтворення робочої сили у світі, висока плінність кадрів, інтенсивна зовнішня міграція та незначні процеси внутрішньої мобільності персоналу та т. ін. Існування зазначених проблем робить неможливим гідний розвиток людини та ефективну інтеграцію України у світовий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У предметній галузі дослідження людського капіталу триває активна наукова дискусія, яка, не дивлячись на широке коло питань, частіш за все починається з понятійно-категоріального апарату. Серед авторів останніх наукових досліджень і публікацій відповідного спрямування слід відзначити В. П. Антонюк, О. М. Бородіну, В. В. Важинську, Н. І. Верхоглядову, О. А. Грішнову, А. І. Добриніна, С. А. Дятлова, М. А. Казарян, Т. М. Кір'ян, О. П. Колядіна, М. М. Крітського, Д. П. Мельничука, Г. М. Тугускіну, Н. В. Ушенко та інших. Ними опрацьовані питання економічної природи людського капіталу, його значення в апараті категорій економіки праці та інших економічних наук тощо.

Між тим наявність різних точок зору і концептуальних підходів до визначення поняття «людський капітал», які потребують належного вивчення і систематизації, свідчить про неузгодженість наукових думок і необхідність пошуку нової аргументації.

Мета статті. Мета статті полягає у системному конструюванні поняття «людський капітал» за сутнісними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. На теперішній час у дослідженні людського капіталу доцільно виділити кілька наукових підходів, прихильники яких по-різному фокусують увагу на змістовності даного поняття.

Презентація сучасних наукових поглядів в рамках історичного підходу до визначення сутності людського капіталу представлена у табл. 1.

Таблиця 1 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками історичного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
М. М. Крітський, 1991 р.	«загальноконкретна форма людської життєдіяльності, яка асимілює попередні форми (споживчу і виробничу), що є адекватними епохам господарства, що присвоює і виробляє, і яка реалізується як підсумок історичного руху людського суспільства до його сучасного стану» [1, с. 17].
В. В. Андріанова, 1999 р.	«адекватна індустріальному і постсоціалістичному суспільству форма вираження (організації, функціонування та розвитку) продуктивних сил людини, включених до системи соціально орієнтованої змішаної економіки ринкового типу в якості головного фактора суспільного відтворення» [2, с. 6]
А. І. Добринін, С. А. Дятлов, С. А. Курганський, В. А. Коннов, 2003 р.	«сукупність всіх атрибутивних якостей і властивостей, продуктивних здібностей і сил, функціональних ролей і форм, які розглядаються з позиції системної цілісності і які адекватні сучасному стану суспільства, ... які включені в систему ринкової економіки в якості провідного творчого фактору... відтворення» [3, с. 4].
Н. І. Верхоглядова, 2005 р.	«соціально-економічна форма людського чинника, здатного забезпечити економічне зростання» [4, с. 8].
Т. М. Кір'ян, 2008 р.	«соціально-економічна категорія, похідна від категорій робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, людський фактор» [5, с. 58].
Н. В. Ушенко, 2009 р.	«...є носієм системних відносин відтворювального процесу суспільства, в якому відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну» [6, с. 6].

Продовження таблиці 1

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О. Д. Зачоса, 2017 р.	«характеризується сукупністю якісних характеристик, що мають економічний та практично-знаннєвий характер, інтегрованих в органічну систему особистісного капіталу індивіда, людського капіталу організації або/і території, які сприяють реалізації місії особистості та цільових груп населення, розвитку організації, підприємства, регіону, країни відповідно до поставлених цілей» [7, с. 3–4].

Так, прихильники історичного підходу вважають, що:

— людський капітал узагальнено являє собою форму людської життєдіяльності і водночас набір характеристик носіїв праці, що постійно еволюціонують під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища;

— процеси відтворення людського капіталу є об'єктивними і закономірними, які, з одного боку, відображають попередній досвід суспільного розвитку, а, з іншого боку, відповідно до теорії когнітивного розвитку, результати цього розвитку можливо застосувати до сучасного, а також майбутнього періодів;

— саме суспільні умови конкретного часу формують атрибутивні якості і властивості людського капіталу, тобто ті продуктивні властивості людини, які є визначальними для конкретного періоду розвитку людства загалом;

— історичні процеси включення людини у суспільну працю надають людському капіталу змістового навантаження щодо розуміння його як носія системних відносин;

— еволюція поглядів на місце і значення людини у суспільному виробництві позначається також на трансформації понятійно-категоріального апарату, який як доповнюється новими поняттями, так і удосконалюється через уточнення змісту вже відомих понять. Водночас має місце й конотаційна невизначеність базових понять, кожне з яких має додаткові визначення;

— історична роль людського капіталу як «провідного творчого фактору суспільного відтворення» підкреслюється його можливістю забезпечити економічне зростання.

У табл. 2 представлено результати систематизації наукових поглядів на поняття «людський капітал» згідно системного підходу.

Таблиця 2 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками системного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О. А. Грішнова, 2002 р.	«економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу» [8, с. 10–11].
Н. В. Голікова, 2004 р.	«вартість запасу здібностей, досвіду і знань, залученого до системи господарювання і капіталізованого на основі відносин найму, здатного приносити додану вартість (прибуток) [9, с. 6].
Г. М. Тугускіна, 2009 р.	«сукупність природних вроджених здібностей; дарувань; творчого потенціалу; морально-психологічного здоров'я; накопичених та удосконалених в результаті інвестицій знань і професійного досвіду, необхідних для доцільної діяльності в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, яка приносить дохід їх володарю» [10, с. 74]
О. П. Колядін, 2012 р.	«сформований шляхом сукупних інвестицій запас знань, творчих здібностей, професійних навичок, професійних здібностей, професійних навичок і вмінь, здоров'я і культури, який забезпечує її власнику додаткові виробничі можливості, функціональну конкурентоспроможність і приріст рівня добробуту [11, с. 7–8].

Продовження таблиці 1

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
Д. П. Мельничук, 2015 р.	«економічний актив, що формується в результаті інвестицій шляхом набуття знань та доцільної видозміни продуктивних спроможностей індивіда (трудового колективу, суспільства в цілому) та є формою представлення останніх в ході трудової діяльності, яка забезпечує певний дохід учасникам інвестиційно-виробничого процесу» [12, с. 5]

Основними положеннями системного підходу до поняття «людський капітал» є:

— людський капітал розглядається як система, тобто сукупність взаємопов'язаних елементів, яка має цілі і засоби розвитку, зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотній зв'язок;

— людський капітал є комплексним поняттям, дослідження якого потребує як вивчення поведінки його як цілісної системи, так і функціонування його складових елементів у їх взаємодії і взаємозв'язку задля досягнення інтегрального результату;

— набір продуктивних здібностей людини постійно варіюється і відображає потенційну диференціацію вимог суб'єктів господарювання до носіїв праці. Причому продуктивні здібності паралельно розглядаються або як їх сукупність, або як їх запас (слід розуміти як накопичену сукупність);

— продуктивні якості невіддільні від носія праці і перебувають у його власності, тоді як інші економічні суб'єкти користуються продуктивними здібностями носіїв праці;

— здібності людей трансформуються у людський капітал в ході цілеспрямованого використання їх носіїв в економічній діяльності;

— основним засобом формування і розвитку продуктивних здібностей людини є інвестування як потік витрат на відтворення сукупності необхідних якісних характеристик носія праці;

— продуктивні здібності носіїв праці включають як природні або ж природжені (фізичні та інтелектуальні), так і набуті в процесі відповідного інвестування (знання, професійний досвід, навички);

— метою людського капіталу є зростання доходів усіх суб'єктів економічних відносин. Відповідно до розгляду цих суб'єктів (індивіди, підприємства, держава) доходами вважаються: заробітна плата (дохід) працівника, прибуток (дохід) підприємства, національний дохід (валовий національний дохід) країни;

— результатами економічної діяльності, досягнення яких обумовлюють отримання суб'єктами економічних відносин більшого розміру доходів від людського капіталу, виступають:

а) соціально-економічні: опанування власником людського капіталу додатковими виробничими можливостями, підвищення функціональної конкурентоспроможності, приріст рівня добробуту;

б) економічні: зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва тощо;

У контексті характеристики системного підходу за табл. 2 не можна погодитися з думками щодо зведення людського капіталу до грошової оцінки запасу здібностей (Н. В. Голікова) і щодо отримання доходу лише власником людського капіталу (Г. М. Тугускіна). Аргументами щодо недоцільності такого звуження у понятті «людський капітал» є, по-перше, розуміння того, що продуктивні здібності носіїв праці являють собою кількісні та якісні характеристики, які мають спочатку отримати натуральну оцінку, а, по-друге, доходи від людського капіталу є спільним результатом використання носіями праці своїх здібностей та інвестування суб'єктами господарювання у створення їх запасу та у подальший їх розвиток.

У табл. 3 узагальнені наукові погляди на поняття «людський капітал» прихильників ресурсного підходу.

Аналіз інформації за табл. 3 показав, що:

Таблиця 3 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками ресурсного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
Н. І. Верхоглядова, 2005 р.	«соціально-економічна форма реалізації людського чинника, що використовується як головний елемент продуктивних сил у підприємницькій діяльності» [4, с. 4].
Р. М. Нуреєв, 2008 р.	«сукупність всіх виробничих якостей працівника, які включають придбані знання, навички, а також мотивацію та енергію, що використовуються для виробництва економічних благ» [13, с. 131].
Т. М. Кір'ян, 2008 р.	«сукупність належних працівнику здібностей, які природно одержані (здоров'я, творчі схильності тощо), самостійно накопичені (а також набуті життєвим досвідом) та розвинуті ними завдяки інвестуванню в освіту, професійну підготовку та оздоровлення [5, с. 59].
В. В. Важинська, 2010 р.	«сформована сторонами соціально-трудоких відносин мобільна сукупність кількісно-якісних характеристик і професійних компетенцій працівників..., обсяг якої зростає під впливом ефективної державної ... кадрової політики, орієнтованої на інвестиції в активи людського капіталу, та за наявності раціональних виробничих умов їх використання» [14, с. 5].
О. В. Білецький, 2016 р.	«частина креативних людських ресурсів (креативний клас), що через їх матеріальне високоякісне забезпечення, накопичені якісні знання, інтелектуальні та високі технології, створюють частку інноваційної та наукоємної продукції у ВВП, конкурентоспроможну на світових ринках» [15, с. 4].

— людина, її якості та здібності розглядаються за ресурсним підходом як необхідний виробничий ресурс для економічної діяльності та спроможність до сприйняття змін;

— існують розбіжності щодо розуміння набору необхідних продуктивних властивостей людини з переважним фокусуванням уваги на знаннях, вміннях, навичках, мотивації тощо;

— непоодиноким за ресурсним підходом є наукова думка щодо віднесення до людського капіталу лише набутих людиною продуктивних здібностей (Р. М. Нуреєв, М. К. Маринічева), що відображає базову концепцію людського капіталу;

— прихильницею розширюючої концепції людського капіталу є Т. М. Кір'ян, яка віднесла до продуктивних не лише природні і розвинуті внаслідок інвестицій здібності людини, але й самостійно накопичені і набуті життєвим досвідом.

Трактування поняття «людський капітал» згідно інвестиційного підходу розглянемо за табл. 4.

Таблиця 4 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками інвестиційного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
О.М. Бородіна, 2003 р.	«сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільними від неї та практично використовуються у повсякденному житті» [16, с. 51].
Н.А. Волгін, Ю.Г. Одегов, 2003 р.	«сформований в результаті інвестицій запас знань, умінь, навичок і мотивацій, що відображає сукупність фізичних, інтелектуальних і психологічних якостей і здібностей особистості» [17, с. 49].
Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков, 2004 р.	«особливий вид капіталовкладень, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і поліпшення функціонування робочої сили» [18, с. 4-5].
М.М. Гацалов, 2007 р.	«особливий вид інвестицій, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і функціонування робочої сили» [19, с. 197].

Отже, прихильники інвестиційного підходу відстоюють думку відносно того, що людський капітал є запасом людських якостей, які формуються і розвиваються в результаті відповідного інвестування. У свою чергу, потік необхідних інвестицій є сумою витрат різної спрямованості, що свідомо розширює елементи людського капіталу та якості, які мають бути сформовані і розвинуті від фізичних до інтелектуальних і психологічних і використання яких призводить до отримання прибутку та соціального ефекту. Отже, інвестиції є засобом відтворення людського капіталу та отримання вигоди. Водночас не можна погодитися із думкою О. М. Бородіної щодо включення у конструкцію поняття «людський капітал» якостей, якими користуються люди у повсякденному житті, оскільки лише включення в сферу економічних відносин робить відповідні характеристики людським капіталом.

У табл. 5 представлені наукова позиція прихильників доходного підходу до трактування поняття «людський капітал».

Таблиця 5 — Розуміння сутності поняття «людський капітал» прихильниками доходного підходу (складено автором на основі власних досліджень)

Науковці	Зміст поняття «людський капітал»
І. С. Каленюк, 2003 р.	«вартість, авансована та уречевлена у вигляді запасу знань, інформації, досвіду, навичок, мотивацій та здоров'я, які мають властивість давати більший дохід» [20, с. 67–68].
А. П. Єгоршин, 2007 р.	«сукупність природних і накопичених якостей, які спроможні бути джерелом доходу для людини і які визначають вартість робочої сили і продуктивність праці» [21, с. 107].
В. П. Антонюк, 2008 р.	«відносини між людьми щодо формування продуктивних здібностей людини та їх використання з метою отримання доходу» [22, с. 10].

Так, дохідний підхід полягає у визначенні людського капіталу в якості засобу отримання додаткового доходу, що пов'язано із розумінням капіталу як джерела отримання доходу. Такий висновок логічно пояснюється сукупним впливом сформованих інвестуванням продуктивних здібностей людини, результат яких у формі синергійного ефекту значно перевищує здійснені вкладення.

Загалом порівняння вище розглянутих підходів до розуміння поняття «людський капітал» засвідчило на відсутність єдиної наукової думки та існування т. зв. вузьких підходів (ресурсного, інвестиційного, доходного), в яких базова дефініція не набуває завершеності. У свою чергу, застосований у даному дослідженні історичний підхід на основі порівняльно-історичного методу, яким встановлюється схожість і відмінність у явищах в їх історичному розвитку (див. табл. 1), дав змогу дослідити власне не сутнісні характеристики базового поняття, а виконати завдання визначення закономірностей виникнення і розвитку людського капіталу, що знайшло відповідне відображення у понятійному апараті.

Водночас реалізація системного підходу в сучасному вигляді (див. табл. 2) показала на різноманіття поглядів на змістовність людського капіталу та відмінності у композиційній побудові базого поняття, що мають принципове значення.

На нашу думку, істинне визначення поняття «людський капітал» стає можливим шляхом поєднання переваг усіх основних підходів (історичного, системного, ресурсного, інвестиційного, доходного) з наданням пріоритету системному підходу. Реалізація даної пропозиції здійснена шляхом застосування методу типологізації на основі контент-аналізу. Для цього було згруповано наведені у табл. 1–5 визначення поняття «людський капітал» за подібністю конструкцій, які багаторазово повторюються у побудові (рис. 1).

Отже, за інформацією рис. 1 встановлено існування трьох основних типів конструкцій визначення поняття «людський капітал»:

1) як сукупності продуктивних здібностей людини або накопиченого їх запасу (є узагальнюючою характеристикою властивостей людського капіталу);

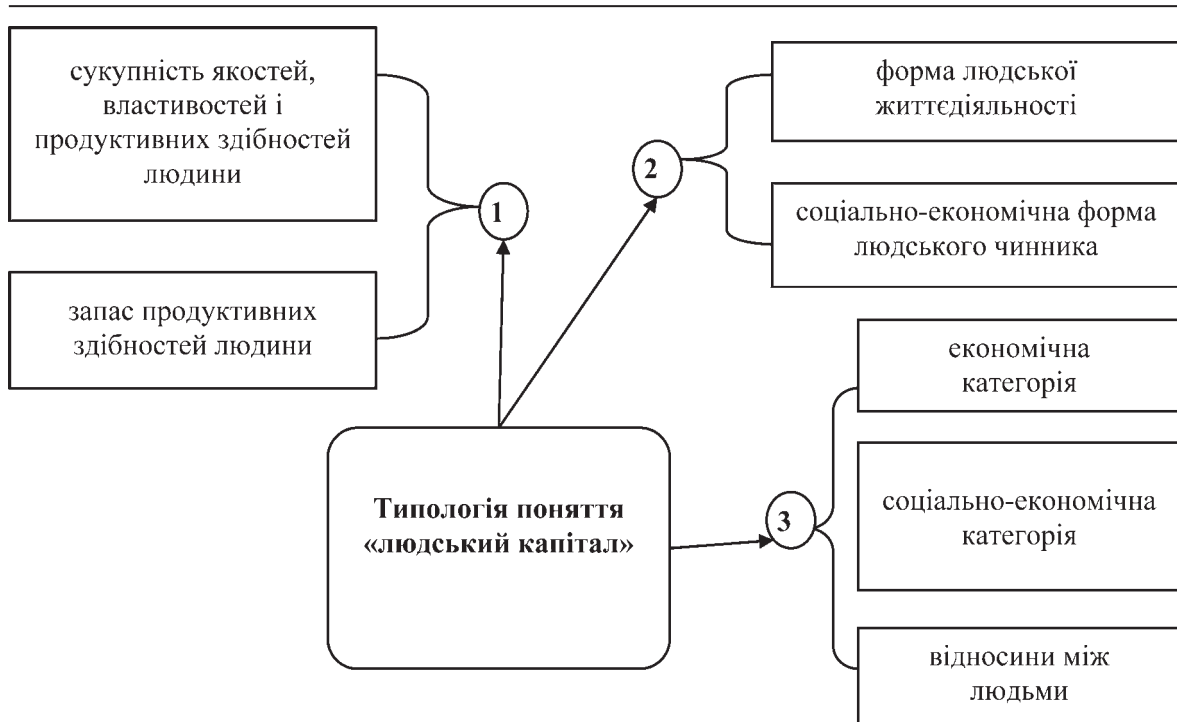

Рисунок 1 — Результати контент-аналізу поняття «людський капітал» (складено автором на основі власних досліджень)

2) як визнання економічної діяльності в якості об'єктивно необхідної і відтак пріоритетної сфери людської життєдіяльності, а людини — в якості головного елементу суспільного виробництва (відображає сферу залучення людського капіталу і ресурсну характеристику людського фактору в ній);

3) як системи відносин у суспільному виробництві з приводу використання продуктивних здібностей людини (як економічна категорія — це відображення лише виробничих (економічних) відносин, як соціально-економічна категорія — це додаткове врахування до попереднього суспільних відносин.

Критичне порівняння наведених підходів дозволяє запроєктувати нову композицію побудови поняття «людський капітал» (рис. 2), в якому, по-перше, знайшов відображення підхід 3 типології у конструкції «соціально-економічна категорія», з огляду на значний вплив суспільних процесів на відтворення людського капіталу, що, в першу чергу, відображається у врахуванні особистих якостей людини, які формуються внаслідок виховання у сім'ї і впливу суспільства загалом. А, по-друге, нова конструкція поняття набуває логічної завершеності з визначенням кінцевої мети людського капіталу.

Таким чином, пропонується удосконалити визначення поняття «людський капітал» до наступного його формулювання: людський капітал — це соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих в результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому рахунку сприятиме задоволенню потреб та забезпеченню всебічного людського розвитку.

Акцентуємо увагу на принципових моментах, які знайшли відображення в удосконаленому визначенні поняття «людський капітал», а саме:

— соціальний характер процесів відтворення людського капіталу обумовив вибір типу конструкції поняття у форматі «соціально-економічна категорія»;

— визначення права на спільне володіння додатковим доходом суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів (макро-, мезо- та мікрорівня) внаслідок їхньої спільної участі в формуванні потоку інвестицій, тоді як право власності на продуктивні здібності залишається за людиною, яка є носієм праці (і є частиною мікрорівня);

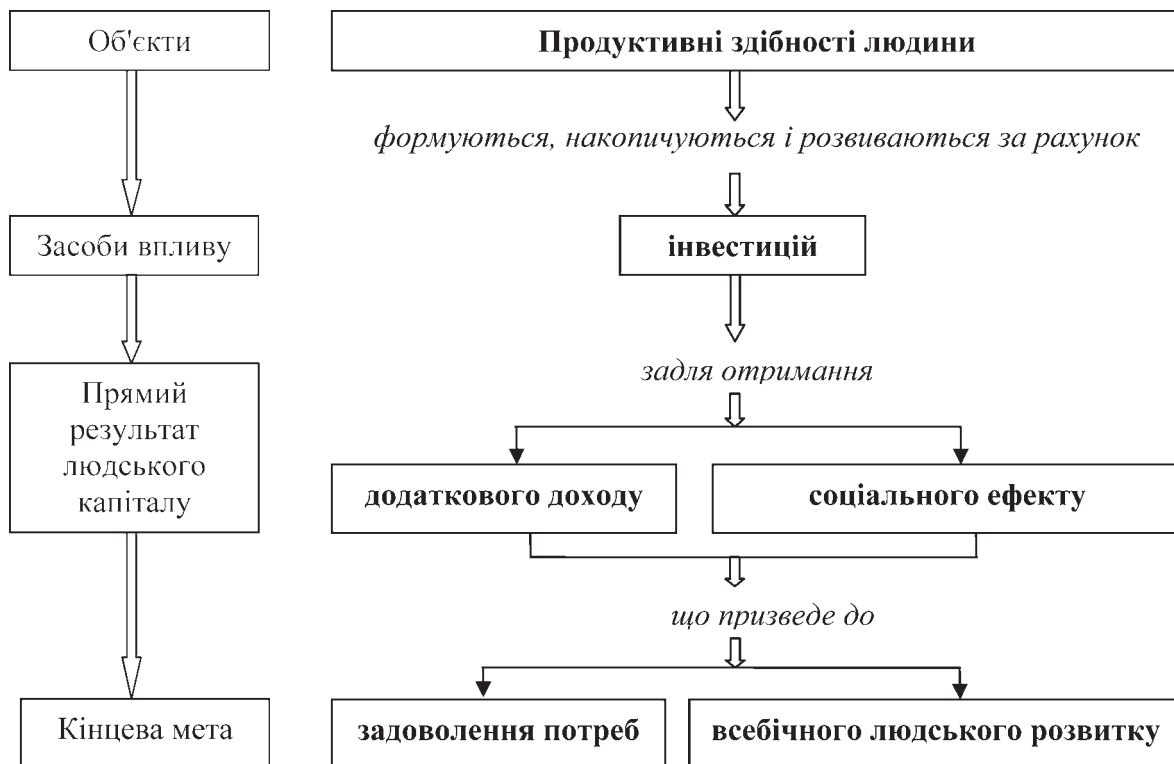

Рисунок 2 — Проектована композиція поняття «людський капітал»
(складено автором на основі власних досліджень)

— мета людського капіталу розширюється на соціальну складову і трансформується у прямий результат (отримання додаткового доходу та соціального ефекту) і кінцеву мету (задоволення потреб і забезпечення всебічного людського розвитку), що відповідатиме програмним документам ООН щодо глобальної концепції людського розвитку, економічною основою якої є теорія людського капіталу.

Висновки. На основі критичного порівняння підходів до розуміння поняття «людський капітал» і наступного його конструювання за сутнісними ознаками обґрунтована доцільність наступного формулювання базового дефієнту: людський капітал — це соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих в результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому рахунку сприятиме задоволенню потреб та забезпеченню всебічного людського розвитку.

Перспективою подальших досліджень у даній предметній галузі виступатиме уточнення змісту та елементів людського капіталу окремих економічних рівнів.

Список літератури / References

1. Критский, М. М. Человеческий капитал / М. М. Критский. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. — 120 с.
Kritskiy, M. M. (1991). *Chelovecheskiy kapital* [Human capital]. Leningrad, Izd-vo LGU, 120 p.
2. Андріанова В. В. Роль відтворення людського капіталу в економіці сільського господарства Криму і шляхи його удосконалення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / В. В. Андріанова ; Дніпроп. держ. аграрн. ун-т. — Дніпропетровськ, 1999. — 17 с.
Andrianova, V. V. (1999). *Rol vidtvorenniya lyudskogo kapitalu v ekonomitsi silskogo gospodarstva Krimu i shlyahi yogo udoskonalennya* [The role of human capital's reproduction in the economics of agriculture in the Crimea and the ways of perfecting] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics, Dnipropetrovsk, 17 p.

3. Добрынин, А. И. Производительные силы человека: структура и формы проявления / Добрынин А. И., Дятлов С. А., Коннов В. А., Курганский С. А. — СПб. : СПбУЭФ, 2003. — 164 с.

Dobryinin, A. I., Dyatlov, S. A., Konnov, V. A., Kurganskiy, S. A. (2003). *Proizvoditelnyie silyi cheloveka: struktura i formy proyavleniya* [Man's productive forces: the structure and forms of manifestation]. St. Petersburg, SPbUEF Publ., 164 p.

4. Верхоглядова, Н. І. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Н. І. Верхоглядова ; Дніпроп. нац. ун-т. — Дніпропетровськ, 2005. — 32 с.

Verhoglyadova, N. I. (2005). *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu vischoyi osviti v protsesi formuvannya lyudskogo kapitalu* [Management of competitiveness of higher education in the process of forming human resources] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics, Dnipropetrovsk, 32 p.

5. Кір'ян, Т. М. Мотивація людського капіталу до продуктивної праці: монографія / Т. М. Кір'ян. — К. : НДІ праці і зайнятості населення, 2008. — 416 с.

Kir'yan, T. M. (2008). *Motivatsiya lyudskogo kapitalu do produktivnoyi pratsi: monohrafiia* [Motivation of human capital for productive labor]. Kyiv, NDI pratsi i zaunyatosti naseleण्या Publ., 416 p.

6. Ушенко, Н. В. Науково-методологічні основи державного регулювання відтворення людського капіталу України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Н. В. Ушенко ; Наук.-досл. екон. ін-т. — К., 2009. — 30 с.

Ushenko, N. V. (2009). *Naukovo-metodologichni osnovi derzhavnogo reguluvannya vidtvorenya lyudskogo kapitalu Ukrayini* [Scientific and methodological principles of state regulation in terms of reproduction of the Ukrainian human capital] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 30 p.

7. Зачоса, О. Д. Управління розвитком людського капіталу в умовах формування економіки знань : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / О. Д. Зачоса ; Хмельн. нац. ун-т. — Хмельницький, 2017. — 20 с.

Zachosa, O. D. (2017). *Upravlinnya rozvitkom lyudskogo kapitalu v umovah formuvannya ekonomiki znan* [Managing human capital development in the conditions of knowledge economy formation] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Hmelnytskyi, 20 p.

8. Грішнова, О. А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.09.01 / О. А. Грішнова; Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2002. — 36 с.

Grishnova, O. A. (2002). *Formuvannya lyudskogo kapitalu v sistemi osviti i profesiyanoi pidgotovki* [The Forming of Human Capital in the System of Education and Professional Training] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 36 p.

9. Голікова, Н. В. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н. В. Голікова ; Ін-т екон. прогнозування НАНУ. — К., 2004. — 23 с.

Golikova, N. V. (2004). *Lyudskiy kapital yak faktor zrostannya ta rozvitku ekonomiki* [Human capital as a factor of growth and economic development] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics, Kiev, 23 p.

10. Тугускина, Г. Оценка эффективности инвестиций в человеческий капитал предприятий / Г. Тугускина // Управление персоналом. — 2009. — № 3. — С. 73–77.

Tuguskina, G. (2009). *Otsenka effektivnosti investitsiy v chelovecheskiy kapital predpriyatiy* [Assessment of the investments efficiency into human capital of enterprises]. *Upravlenie personalom* [Personnel Management], no. 3, P. 73–77.

11. Колядин, А. П. Фиктивный компонент человеческого капитала как системный феномен экономики знаний : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / А. П. Колядин; ФГБОУ ВПО «Саратов. гос. соц.-экон. ун-т». — Саратов, 2012. — 36 с.

Kolyadin, A. P. (2012). *Fiktivnyiy komponent chelovecheskogo kapitala kak sistemnyiy fenomen ekonomiki znaniy* [The false component of human capital as a systemic phenomenon of knowledge economy] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Saratov, 36 p.

12. Мельничук, Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07 / Д. П. Мельничук ; Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. — К., 2015. — 40 с.
Melnychuk, D. P. (2015). *Lyudskiy kapital: prioriteti modernizatsiyi suspilstva u konteksti polipshennya yakosti zhittya naseleennya* [Human capital: the priorities of the society's modernization in the context of improving the quality of the population life] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Kiev, 40 p.
13. Нуреев, Р. М. Экономика развития : учеб. изд. 2-е, перераб. и доп. / Р. М. Нуреев. — М. : Норма, 2008. — 367 с.
Nureev, R. M. (2008). *Ekonomika razvitiya* [Development Economics]. Moscow, Norma Publ., 367 p.
14. Важинська, В. В. Інвестиційний розвиток людського капіталу в промисловості України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / В. В. Важинська ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2010. — 20 с.
Vazhinska, V. V. (2010). *Investitsiyinyi rozvitok lyudskogo kapitalu v promislovosti Ukrayini* [Investment development of human capital in terms of the Ukrainian industry] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Donetsk, 20 p.
15. Білецький, О. В. Формування і використання людського капіталу в інноваційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / О. В. Білецький ; Донец. нац. ун-т. — Вінниця, 2016. — 23 с.
Biletskiy, O. V. (2016). *Formuvannya i vikoristannya lyudskogo kapitalu v innovatsiyinyi ekonomitsi* [The Formation and Using of Human Capital in the Innovation Economy] author's abstract of dissertation ... PhD in Economics. Vinnitsa, 23 p.
16. Бородин, О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородин // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 48–53.
Borodina, O. (2003). *Lyudskiy kapital yak osnovne dzherelo ekonomichnogo zrostannya*. [Human capital as the main source of economic growth]. *Ekonomika Ukrayini*, no. 7, pp. 48–53.
17. Экономика труда : учеб.; под ред. Н. А. Волгина, Ю. Г. Одегова. — М. : Экзамен, 2003. — 736 с.
Volgin, N. A., Odegov, Yu. G. (eds.) (2003). *Ekonomika truda* [Labor Economics]. Moscow, Ekzamen Publ., 736 p.
18. Кураков, Л. П. Экономика и управление, финансы и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. — М. : Вуз и школа, 2004. — 1288 с.
Kurakov, L. P., Kurakov, V. L., Kurakov, A. L. (2004). *Ekonomika i upravlenie, finansyi i pravo* [Economics and Management, Finance and Law]. Moscow, Vuz i shkola Publ., 1288 p.
19. Гацалов, М. М. Современный экономический словарь-справочник / М. М. Гацалов. — изд. 2-е, перераб. и доп. — Ухта : УГТУ, 2007. — 480 с.
Gatsalov, M. M. (2007). *Sovremennyiy ekonomicheskii slovar-spravochnik* [Modern economic dictionary-reference]. Uhta, UGTU Publ., 480 p.
20. Каленюк, І. Освіта в ринковому середовищі та неекономічні цінності / І. Каленюк // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 67–73.
Kalenyuk, I. (2003). *Osvita v rinkovomu seredovischi ta neekonomichni tsinnosti* [Education in a market environment and noneconomic values]. *Ekonomika Ukrayini* [Ukraine economy], no. 7, P. 67–73.
21. Егоршин, А. П. Управление персоналом : учеб. / А. П. Егоршин. — 6-е изд., перер. и доп. — Н. Новгород : НИМБ, 2007. — 107 с.
Egorshin, A. P. (2007). *Upravlenie personalom* [Personnel Management]. Nizhniy Novgorod, Publ., no. 6, 107 p.
22. Антонюк, В. П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 / В. П. Антонюк ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2008. — 36 с.
Antonyuk, V. P. (2008). *Otsinka ta zabezpechennya rozvitku lyudskogo kapitalu Ukrayini* [Estimation and securing development of human capital in Ukraine] author's abstract of dissertation ... Grand PhD in Economics. Donetsk, 36 p.

Цель. Цель статьи заключается в системном конструировании понятия «человеческий капитал» по сущностным признакам.

Методы. Статья подготовлена с использованием общих и специальных методов научного исследования экономических процессов, в частности исторического, системного, ресурсного, инвестиционного, доходного подходов, методов терминологического анализа, сравнения, группировки, детализации, обобщения, типологизации и др.

Результаты. Охарактеризованы основные подходы к пониманию человеческого капитала (исторический, системный, доходный, ресурсный, инвестиционный). Установлены отличия в понятии «человеческий капитал» по разным подходам, имеющие принципиальный характер. Определены задачи и пригодность этих подходов для теоретического исследования. На основе объединения преимуществ основных подходов и приоритета системного подхода с использованием контент-анализа установлено существование основных типов конструкций определения понятия «человеческий капитал» (форма человеческой жизнедеятельности; запас производительных способностей человека; совокупность качеств, свойств и производительных способностей человека; отношения между людьми; экономическая категория; социально-экономическая категория). С использованием результатов типологизации разработана новая композиция построения понятия «человеческий капитал». В ее основе лежит конструкция социально-экономической категории, в которой понятие «человеческий капитал» доведено до логичной завершенности на основе человекоцентричного подхода и соответствия программным документам ООН по глобальной концепции человеческого развития. Усовершенствовано определение понятия «человеческий капитал», в котором нашли отражение основные сущностные признаки (объекты, средства воздействия, прямой результат, конечная цель).

Ключевые слова: человеческий капитал, научные подходы, типологизация, контент-анализ, сущностные признаки, типы конструкций, композиция понятия, социально-экономическая категория.

Objective. The purpose of the research is to systematize the concept of «human capital» according to the essential features.

Methods. The article has been developed with the appliance of general and special methods of scientific research of economic processes, in particular historical, systemic, resource, investment, income approaches, methods of terminological analysis, comparison, grouping, detailing, generalization, typology, etc.

Results. The main approaches to the understanding of human capital (historical, systemic, income, resource, investment) are described. The conceptual differences of «human capital» concept based on different approaches that are of fundamental nature are specified. The tasks and application of these approaches for a theoretical research are determined. On the basis of combining the advantages of the main approaches and the priority of the systemic campaign with the use of content analysis, the existence of the main types of constructions for the definition of the concept «human capital» (the form of human life, the stock of productive abilities of man, the set of qualities, properties and productive abilities of a person, relations between people, economic category, socio-economic category) are established. Using the results of typology, a new composition of the concept of «human capital» was developed. It is based on the construction of the socio-economic category in which the concept of «human capital» is brought to the logical completion on the basis of a man-centered approach and in accordance with the United Nations Development Programme. The definition of the concept of «human capital», which reflects the main essential features (objects, means of influence, direct result, the ultimate goal) has been improved.

Key words: human capital, scientific approaches, classification, content analysis, essential characteristics, types of construction, composition of the concept, socio-economic category.

Надійшла до редакції 10.04.2018